

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПСИХОЛОГІВ

Самкова О.М., аспірантка, викладач кафедри практичної психології

Херсонський державний університет

У статті проаналізовано теоретичні аспекти до вивчення особливостей формування професійної ідентичності психологів.

Ключові слова: ідентифікація, ідентичність, професійна ідентичність.

В статье проанализированы теоретические аспекты в изучении особенностей формирования профессиональной идентичности психологов.

Ключевые слова: идентификация, идентичность, профессиональная идентичность.

Samkova O.M. THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF PECULIARITIES OF FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF PSYCHOLOGISTS

Key words: authentication, identity, professional identity.

Проблема ідентичності останнім часом є предметом дослідження в психології професійної діяльності. Вивчаються проблеми професійної ідентичності, її структури і розвитку.

Професійна ідентичність забезпечує високий рівень сприймання себе як професіонала, адаптацію до нових умов діяльності. Сформована професійна

ідентичність виступає в якості внутрішнього джерела професійного розвитку і особистісного зростання суб'єкта.

Аналіз досліджень та публікацій з даної проблеми. Аналіз проблеми професійної ідентифікації розглядається в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених дає можливість вивчати її в руслі різних фундаментальних теоретико-емпіричних підходів, зокрема психоаналізу (А. Адлер, З. Фрейд, К. Хорні, К. Юнг та ін.), теорії символічного інтеракціонізму (Е. Гофман, Ч. Кулі, Дж. Мід, Ю. Хабермас), теорії ідентифікації (С. Арчер, Е. Еріксон, Г. Теджфел, Дж. Тернер, Б. Шефер, М. Яромовіц та ін.). Дослідження професійної ідентичності здійснено у працях вітчизняних дослідників: М. Абдулаєвої, Н. Антонової, Ж. Вірної, Н. Волянюк, О. Єрмолаєвої, В. Зливкова, Н. Іванової, О. Кір'янової, Г. Ложкіна, В. Павленко, Ю. Поваренкова, Т. Румянцевої, Т. Стефаненко, Л. Шнейдер, І. Яковенко та ін.

Розглядаючи структурні характеристики професійної ідентифікації, з'ясуємо, що ми розуміємо під ідентифікацією. Процес ідентифікації особистості відбувається через об'єднання себе з іншим індивідом або групою індивідів, виконує певні соціальні статуси та ролі. Проявляється це при засвоєнні та прийнятті норм, цінностей, зразків поведінки певної групи як своїх власних, формуванні відповідних соціальних установок. Якщо ідентифікація проходить успішно то особистість має змогу більш ефективно виконувати певну соціальну роль, завдяки тому, що в її структурі спостерігається наявність необхідних для цього якостей, ціннісних орієнтацій, інтересів та мотивів, вона усвідомлює свою приналежність до відповідної групи, розділяє її культуру [3].

Мета даної статті – проаналізувати теоретичні підходи до вивчення особливостей формування професійної ідентичності психологів.

Виклад основного матеріалу. Науковці розглядали проблему ідентичності особистості з різних точок зору, в залежності від механізмів та чинників її формування, особливостей поділу на групи і т.д. Такі вчені, як О.П. Белінська, А.С. Борисюк, Е. Еріксон, А.М. Лукіяничук, А.В. Сергеева, М.

Шульга, М. Яромовіц та інші розглядали питання ідентичності як компоненту самосвідомості особистості та виокремлювали види ідентичності.

О.П. Белінська вважає, що «ідентичність є результатом активного процесу, який супроводжується появою у людини відчуття власної неперервності, тотожності і визначеності внаслідок належності до певного надіндивідуального цілого» [1].

У працях А.С. Борисюка ідентичність визначається як «зв'язок особистості із спільністю, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою, укорінена в духовному світі особистості система цінностей, ідеалів, норм, вимог відповідної спільності» [3].

Аналізуючи особливості формування професійного самоусвідомлення студентів, О.В. Завалевська зазначала, що професійна ідентичність це сукупність знань, умінь та навичок з професійно спрямованих дисциплін, а також навички комунікативної компетентності в межах професійного кола. Якщо професійна ідентичність ефективна, то це є передумовою розвитку конкурентно-спроможного фахівця. Також розглядається професійна ідентичність як система уявлень фахівця про себе, про свої дії і норми у співставленні з тими вимогами, які висуває професія [8].

В.В. Павлюх вказує на те, що «професійна ідентичність виражає уявлення людини про своє місце в професійній групі, спільноті, що супроводжується певними ціннісними і мотиваційними аспектами (прийняттям або не прийняттям) своєї професійної приналежності» [9].

Отже, професійна ідентичність співвідноситься з людиною, як представником соціально – професійної групи.

В.Л. Зливков, проаналізувавши роботи авторів, вказував на існування чотирьох основних станів професійної ідентичності особистості: невизначена, дифузія, мораторій та досягнута ідентичність.

Невизначена (несформована) ідентичність – прийняття людиною певної ідентичності на основі тиску оточення без усвідомлення особливостей формування власної позиції.

Дифузна (нав'язана) – несформоване уявлення людини про свою приналежність до певної групи, відсутність чіткого образу, власної позиції.

Мораторій ідентичності – процес прийняття рішення щодо власної приналежності до певної групи, але без затвердження даного рішення.

Досягнута ідентичність – усвідомлення власної приналежності до певної групи, інтеграція в дану групу і початок реалізації власних можливостей [6].

Важливим у процесі вибору професії є найближче оточення та референтні групи особистості, а також сформовані під їх впливом соціальні установки, стереотипи, мотиви, інтереси, потреби. У випадку, коли у індивіда сформований наближений до реальності образ роботи психолога, і цей образ користується достатньою повагою у його оточення, а мотиви, які стали у виборі професії вирішальними, особистість в цьому випадку цікавить саме зміст праці, і людина має для цього необхідні якості та здібності. Якщо людина обрала професію психолога випадково, не мала мотивації, або не розуміла в чому є суть майбутньої професії у неї можуть виникнути певні труднощі вже на етапі навчання. Другий етап професійного становлення є важливим для формування певних якостей, відбувається засвоєння необхідних знань, формування навичок. Також на другому етапі відбувається корекція уявлень про майбутню діяльність, встановлюються перші професійні зв'язки, все це в майбутньому сприятиме підвищенню ефективності трудової діяльності. В процесі навчання можуть відбуватися адекватні ідентифікаційні процеси, які скорегують недоліки професійного вибору, але можуть призвести і до втрати інтересу та розчарування щодо майбутньої спеціальності. Структура особистості молодих психологів зазнає в цей період значних змін, формуються професійні потреби та інтереси, відбуваються зміни у мотиваційній структурі, системі ціннісних орієнтацій. Якщо під час навчання мають місце збої в ідентифікаційних процесах, це значною мірою ускладнює процес входження в професію вже на

робочому місці. Отримавши спеціальність випускник може змінити вид професійної діяльності навіть відразу ж після закінчення навчального закладу. Якщо цього не відбувається і молодий спеціаліст прийде на своє перше місце роботи, йому все рівно прийдеться адаптуватися до психологічної діяльності.

Л.Б.Шнейдер зазначила, що професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, що проявляється в усвідомленні себе представником певної професії й професійної спільноти. [11].

Доцільним буде розглянути компоненти профіідентичності:

- 1) парадигмальне самовизначення в теоретичних концепціях;
- 2) інструментальне самовизначення, яке передбачає вільне володіння методами;
- 3) ситуативне самовизначення, яке відображає уподобання в роботі з певною категорією клієнтів і певним типом проблем.

Психологічним критерієм успішності професійної психологічної діяльності є ототожнення себе з майбутньою професією психолога, професійна ідентичність, професійне самовизначення, незалежність суджень, здатність до самопрезентації, адекватна самооцінка Я, що свідчить про готовність психолога-студента до професійної діяльності. Готовність –це складний, системний феномен, це дає підстави зазначити, що для успішної професійної діяльності у майбутніх психологів повинні бути присутні усі компоненти:

- -мотиваційний (сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням діяльності, мотивація професійної діяльності, мотивація до розвитку),
- змістовно – операційний (сукупність необхідних знань, умінь та навичок практичного вирішення професійних завдань),
- рефлексивний (рефлексивність, рефлексивна підготовка, самопізнання, самопроекування, самоуправління), бо саме інтеграція цих компонентів обумовлюють успішність майбутньої професійної діяльності та подальшого розвитку психолога.

Важливим є уточнення об'єкта професійної ідентифікації, в якості якого може бути професійне середовище, персонал організації, колектив або обмежене коло колег. Це в свою чергу залежить як від соціальних установок молодого спеціаліста, так і від норм, характеру відносин які складаються у професійному середовищі та колективі. Основна проблема яка може виникнути на цьому етапі буде в зіткненні цінностей колективу та людиною, яка прийшла працювати в цьому колективі. Саме це може вплинути на процес адаптації працівника, а також на професійну ідентифікацію в майбутньому. На початку професійної діяльності відбувається засвоєння нових знань, умінь, навичок, цінностей, норм, традицій. Індивід може відмовитись або скорегувати старий образ професійної ролі, тобто втратити набутий раніше соціальний досвід. Якщо в процесі професійної діяльності молодий спеціаліст буде виконувати дії доцільність яких йому буде не зрозуміла, при цьому у нього буде обмежений доступ до інформаційної бази (джерелом якої виступає спілкування з колегами по роботі, колишніми викладачами та однокурсниками), спостерігатиметься низький рівень довіри між колегами, відсутність норм взаємодопомоги тощо, то подолання професійної кризи цього етапу буде утруднене або навіть неможливе. Труднощі, які виникають на даному етапі компенсуватимуться сімейними та дружніми зв'язками, а професійна діяльність буде відігравати допоміжну роль, перетвориться на засіб досягнення інших цілей. Формуванням ідентичного професіонала відбувається, якщо долається професійна криза. Але якщо професійна ідентичність не сформувалась, це не означає, що людина не буде працювати за фахом. Вона може виконувати свою роботу на протязі довгого часу і навіть проявляти високі показники в роботі, це триватиме поки людина буде мати змогу задовольняти свої потреби, що не пов'язані з професійною діяльністю.

Огляд ідентифікаційних процесів дає підстави виділити чинники, що впливають на професійну ідентичність.

Л. Б. Шнейдер зазначає, що професійна ідентичність детермінована професійним спілкуванням і професійним досвідом, репрезентується шляхом

мовленнєвої активності через самоопис «образу Я», в якому наявні когнітивні, афективні, поведінкові складові. Засобом вираження професійної ідентичності є «образ Я»[10].

З точки зору Ю. О. Кумиріної детермінантами становлення професійної ідентичності виступають внутрішні та зовнішні чинники:

1) До внутрішніх чинників відносяться: такі якості суб'єкта, як особистісні, професійно-психологічні, психофізіологічні, індивідуально-типологічні якості суб'єкта;

2) До зовнішніх чинників відносяться: економічні, соціальні, виробничо-технічні та організаційні чинники [5].

На думку Т. С. Березіної, процес професійної ідентифікації знаходиться під впливом трьох основних чинників:

1) суб'єктивні, чи особистісні, внутрішні чинники, пов'язані з ціннісно-сисловою сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, компетентністю, вміннями, задоволенням, творчістю;

2) об'єктивні, чи зовнішні, чинники, пов'язані з вимогами професійної діяльності, яка здійснюється в особистісно-орієнтованій парадигмі, яка виступає регулюючою основою професійно-особистісного самовизначення;

3) об'єктивно-суб'єктивні чинники, які пов'язані з організацією освітньої та професійної сфер [2].

Н. О. Правдивець в результаті проведеного дослідження виокремлює п'ять основних чинників професійної ідентифікації:

1) Цінності, що пов'язані з особистісним розвитком творчою діяльністю, вольові цінності, цінності по відношенню до своєї роботи;

2) Соціальні потреби, соціальна успішність та захищеність, потреба у самовираженні, сімейні ролі, соціальні ролі, професійні ролі;

3) Входження в професійну групу на емоційному та інструментальному рівні, соціальні потреби, потреба у пізнанні, орієнтація на результат праці, й ін.;

4) Гендерні аспекти професійної ідентичності (фемінність, орієнтація на працю, маскуліність, орієнтація на альтруїзм, орієнтація на процес у праці, орієнтація на результат у праці, самооцінка, нейтральні гендерні характеристики, орієнтація на свободу);

5) Ціннісні аспекти соціальної ідентичності – Правдивець Н. О. успішне особистісне життя (родина, любов й ін.) [6].

На професійну ідентифікацію впливають дві групи соціально-психологічних чинників: власне соціально-психологічних і особистісно-професійних чинників становлення ідентичності, так стверджує В.Ф.Ульянов.

Особистісні соціально-психологічні чинники ситуації: невідповідність до даної проблемної ситуації; чинник «випадкової зустрічі», що визначила подальший професійний шлях; до соціально-психологічних чинників мікросередовища відносяться: соціально-психологічні аспекти економічних умов професійної діяльності; чинники, що визначають соціально-психологічні особливості трудового колективу, головним соціально-психологічним чинником мікросередовища є суб'єктивна оцінка попиту професії .

Узагальнюючи думки вчених можна вказати на те, що на формування професійної ідентичності впливають суб'єктивні та об'єктивні чинники.

Висновки. Отже, професійна ідентичність психологів є динамічним, багаторівневим психологічним явищем, яке пов'язане з професійним самовизначенням, професійним розвитком. Професійна ідентичність є результатом професійного самовизначення особистості, професійна ідентичність виражає уявлення людини про своє місце в професійній групі, спільноті, що супроводжується певними ціннісними і мотиваційними аспектами. Це є позитивним результатом професійного самовизначення особистості, рівень розвитку професіоналізму. Професійна ідентичність є важливим фактором в кар'єрі, і заснована на інтересі до роботи, компетентності і забезпечує успішну самореалізацію особистості в професії і це дозволяє реалізувати особистісний потенціал в професійній діяльності. Перспективами наших подальших досліджень ми вбачаємо в активізації процесів професійної

ідентифікації студентів, що навчаються за спеціальністю «Психологія» для формування в них почуття професійної ідентичності, що надасть їм змогу кваліфіковано виконувати професійну діяльність.

Література:

1. Белинская Е.П. Исследования личности: традиции и перспективы // Социальная психология в современном мире. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 51с.
2. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т. С. Березина // Педагогическое образование и наука.- 2008. - № 7. - С.24 – 27
3. Болотова В.О. Професійна ідентифікація особистості (соціологічний аспект аналізу) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03 / Болотова Вікторія Олександрівна. –Харків, 1998. –17 с.
4. Борисюк А.С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С.63 – 68
5. Кумырина Ю. А. Социально-психологический компонент профессиональной идентичности студентов-юристов. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-psikhologicheskii-komponent-professionalnoi-identichnosti-studentov-yuristov>.
6. Лук'янчук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 2. – С.1 – 7
7. Правдивець Н. О. Психологічні фактори становлення професійної ідентичності у жінок-військовослужбовців[Електронний ресурс] / Н. О. Правдивець // Теорія та методика управління освітою. – 2011. - №7. - Режим доступу до журн.: <http://umo.edu.ua/katalog/545-elektronne-naukove-fahove-vydannja-qteorija-ta-metodyka-upravlinnja-osvitojuq-vypusk-7-2011>.

8. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160с.
9. Черчик О.М. Професійна ідентифікація менеджера туристичного бізнесу в процесі вузівської підготовки // Економічна наука. – 2006. – № 5 – 7. – С.21 – 26
10. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность (Структура, генезис и условия становления): дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13 / Лидия Бернгардовна Шнейдер. – М., 2001. – 11с.
11. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг : учебное пособие / Л.Б. Шнейдер. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЭК, 2004. – 206с.